

lehetősége: hőstett és érdem egyszerre, amely elvezethet a mártíriumnak nemcsak vállalásáig, hanem kereséséig, kierőszakolásáig is.

A kereszténységen belüli uralkodó áramlat az aszkétikus erkölcsöt — az adott világ tartósságát fel- és elismerve — meghatározott mederbe igyekezett terelni — és ebben is az egyes misztérium-gyülekezetekhez és filozófiai irányzatokhoz hasonló módon járt el. A sztoikus erkölcs magasabb követelményeket támasztott a teljes értékű *sapiens*, mint az egyszerű emberek irányában; az újpythagoreus etika megkülönböztette az „igazi” pythagoreusokat a hozzájuk csak „hasonlóktól”; Dionüszosz és Mithrasz gyülekezetei a hívekkel szemben a beavatás magasabb vagy alacsonyabb foka szerint más-más követelményekkel léptek fel: és ehhez hasonlóan a kereszténység teoretikusai is elismerték az etikai követelményeknek rétegződését, egy magasabb és teljes értékű és egy alacsonyabb igényeket támasztó etikai követelményrendszer létezését. Az evangéliumi erkölcs az alázat, a töredelem, az odaadás teljességét követelte mindenkitől, aki részese akar lenni az Isten királyságának; az aszkézisnek, mint a világtól való elfordulás szimbolikus gesztusának elfogadásával különvált a „szentek”, „tiszták”, „teljesen igazak” köre azoktól, akik a szentség, lemondás és tisztaság követelményeinek csak részben kötelesek eleget tenni; kialakult az intézményessé vált szerzetesség. Némelyek teljes lemondása, teljes vagyontalansága, teljes világtagadása lehetővé tette a nagy többségnek, hogy jó lelkiismerettel illeszkedjék bele „a világ rendjébe”: az előbbiek érdeme és erkölcsse kisugárzik órájuk is, „miként a Nap fénye ragyog a Holdon is” (Alexandriai Kelemen hasonlata).

•

Az evangéliumi etika — egy történelmi pillanat hatalmas látomásának, az „Isten királysága” földi megvalósulásának lázában született meg: ezért követelhetette a teljes embert; ezért lehetett az abszolút odaadás erkölcsse. Vázlatos áttekintésünkben a későbbi fejlődésnek néhány olyan tendenciáját kíséreltük megragadni, amelyek a társadalmi valósághoz való törvényszerű alkalmazkodás eredményeként az eredeti értékek átértékelésére, az első ideálok átértelmezésére, az abszolútum relativizálódására vezettek. A „sorsdöntő óra” eszkatologikus és öntörvényű etikájából létrejött a mindennapi tettek erkölcstana; a minden földi tekintély tagadásából a fegyelem és engedelmesség parancsa; a családjukat, vagyonukat, minden kötöttségüket odadobó „megszállottak” hitéből a számukra adott társadalom rendjét isteni rendelésként tisztelő és fenntartó hívők vallása.

SZÁNTÓ KONRÁD

VÁLTOZÓ ÉS FEJLŐDŐ ERKÖLCSI TÖRVÉNYEK

Első pillanatra bármennyire szokatlannak hangzik is az a kijelentés, hogy a változás általános törvénye alól az erkölcsi szabályok sem kivételek, a tények azt bizonyítják, hogy a történelem folyamán számos erkölcsi parancs elvesztette érvényét vagy más tartalommal telt meg. Ennek a változásnak legklasszikusabb példája a háború jogosságáról szóló erkölcsi tanításnak a története. Az egyházatyák közül sokan az ún. igazságos háborúról azt állították, hogy az *contradictio in terminis*, belső ellentmondást tartalmazó tétel. A középkorban először csak a védekező, majd a támadó háború jogosságát ismerték el a moralisták, amennyiben a jogot más módon nem lehet diadalra juttatni. A keresztes háborúk idején a mohamedánok kiűzését a szent helyekről már nemcsak jogosnak, de Isten legszentebb akaratának is nyilvánították. A vallásháborúk és gyarmatosítás kezdetén a spanyol morálteológusok a legaprólékosabban kidolgozták a háború morálteológiáját, mely

aztán általánossá vált az egész egyházban. Lényeges változás a XIX. században kezdődött el, amikor egyre többen erkölcsileg csak a védekező háborút tartották megengedhetőnek. A XX. században, különösen a legújabb időkben már a háború minden fajtáját elítéli a keresztény erkölcsi felfogás. Hasonló gyökeres fordulatot tapasztalunk az eretnekekkel kapcsolatos magatartás kérdésében is. Szent Tamásnak a nézete, mellyel a hitbéli ellenvéleményt vallókkal szemben elvből megtagadott minden toleranciát, és a II. vatikáni zsinatnak a vallásszabadságról szóló tanítása közt szinte áthidalhatatlan az ellentét.

A morális és az egyházjog története azt mutatja, hogy e két tudomány művelői a történelem folyamán nagyon sokat fáradoztak, hogy az ész segítségével erkölcsi ismereteket szerezzenek nemcsak a háború jogosságával, de a tulajdon, a társadalmi igazságossággal, a politikai és a házassági erkölcs kérdéseivel kapcsolatban is. A különböző korokban azonban nagyon sokszor módosultak a felsorolt problémákra adott erkölcsstani válaszok.

Miért változnak az erkölcsi törvények?

Az erkölcsi törvények szoros kapcsolatban állnak az Isten által alkotott világrenddel. Arra szólítják föl az embert, hogy a Teremtő által megszabott létadottságoknak megfelelően, azokkal összhangban éljen és tevékenykedjék. Isten örök tervei szerint azonban a léthelyzetek csak részben állandóak. A változás a lét egyik fő törvénye, mely alól az egyház sem kivétel. Annál kevésbé, mert az egyház joggal hasonlítható élő szervezethez. Minden életképes szervezet folytonosan megújítja önmagát, fejlődik, változik. Alapvető képességei közé tartozik az alkalmazkodás, melynek segítségével a külső behatásokhoz igazodni tud, azokat szervezete fejlesztésére használja föl.

Az egyház élete is állandó alkalmazkodás az új körülményekhez. Jogi és erkölcsi törvényhozása, ha több-kevesebb sikerrel is, és sokszor késve, de igazodott a megváltozott adottságokhoz. Volt történelmének olyan szakasza, amikor központi szervezetét, legfőbb irányító testületét, hogy hivatását maradéktalanul teljesíteni tudja, az államapparátus bástyaival kellett körülvennie, a földi hatalom külső eszközeire is támaszkodnia kellett. Ezek a hatalmi igények és tények olyan jogi és erkölcsi törvényeket is megköveteltek, amelyek manapság, amikor az egyháznak már nincsen szüksége a régebbi korok állami gépezetére, egyáltalán nem szükségesek.

Az egyház mint élő szervezet mindig érzékenyen reagált a különböző korok közfelfogására, szellemi és lelki igényeire. Az az egyház, amely mindig az aktuális életet akarja irányítani, mindig a vele együtt vándorló embereket óhajtja az üdvösségre vezetni, törvényhozásában sem hagyhatta és nem is hagyta figyelmen kívül a korszellemet és az illető kor szellemi igényeit. Ezért például abban a történelmi időszakban, amelyben nemcsak tulajdonképpeni hivatását kellett teljesítenie, nemcsak a lelkek üdvösségéről kellett gondoskodnia, hanem az Európába özönlő alacsonyabb kultúrfokon álló népeket is neki kellett civilizálnia, bizonyos mértékben még az állami és polgári életet is szabályozta törvényeivel. Az állami és polgári élet fejlődésével sok ilyen természetű törvénye elvesztette jelentőségét és hatályát.

Az emberekből álló egyházhoz hasonlóan változik az ember is. Nemcsak külső alkata, körülményei, de bizonyos mértékben idegrendszere, szellemi fejlettsége, személyisége is. Ezekhez a változásokhoz szükségszerűen alkalmazkodnak azok az erkölcsi előírások, melyeket az egyház törvényhozó hivatala a természetet figyelve állapít meg úgy, hogy azok a törvények mindig összhangban álljanak az örök erkölcsi normákkal.

Az emberiség számbeli növekedésével és a higiéniával kapcsolatos változások készítették például az egyházat arra, hogy módosítsa a halottégetéssel szemben hosszú ideig képviselt álláspontját. Többek közt az idegrendszeri változások indították

a bűnbánati fegyelem enyhítésére. Az ókor és a középkor erősebb idegzetű embere fizikailag sokkal többet bírt elviselni, mint a legújabb kor egyre finomultabb és érzékenyebb idegrendszerű embere. Az ember körül fellépő változások közt talán a legnagyobb a jelentősége a gazdasági és az ezzel összefüggésben lévő társadalmi helyzet állandó alakulásának. Az egyháznak kötelessége, hogy híveinek mindennapi életét és tevékenységét is erkölcsi szabályokkal irányítsa. Ennek érdekében kénytelen mindig alkalmazkodni a tőle függetlenül alakuló, a gazdasági, társadalmi élet alaptörvényei szerint bontakozó helyzethez. Ezért változtak az idők folyamán az anyagi javak használatával kapcsolatos erkölcsi előírásai. Ez az oka például annak, hogy a kamatszedés tilalmát a kapitalizmus végső győzelme idején feloldotta. A természetjogra való hivatkozással kimondott erkölcsi tételek tehát függvényei a természet állandó alakulásának.

Ezek miatt a változások miatt lehetetlen, hogy az egyház minden korban minden részletkérdésre egyöntetű, mindig érvényes erkölcsi szabályokat írjon elő. De emberileg az is lehetetlen, hogy az emberekből álló egyházi tanítóhivatal, mikor nem a hitletéteménnyel kapcsolatban fejt ki álláspontját, hanem emberi okoskodással próbál a természetből kiolvasni erkölcsi tételeket, mindig a legtökéletesebb következtetéseket vonja le. Ezért az egyháznak a természetjogra való hivatkozással előírt törvényei nem mindig feleltek meg a természet valódi rendjének és igényeinek. Ez az oka annak, hogy sok moralistán erős szkepszis hatalmasodott el a természetjogi gondolkodással szemben.

A történelem folyamán előfordult hiányosságok miatt azonban nem lehet tagadni a természetes erkölcsnek és az emberi észnek, mint forrásnak a létjogosultságát. El kell fogadnunk a svájci jezsuita társadalombölcselelő és moralista, *Jakob David* megállapításait, melyeket az *Egyház és a természetjog* című cikkében tett közzé az *Orientierung* hasábjain. Eszerint tanítóhivatalának keretében csupán arról döntsön az egyház, hogy egy meghatározott természetjogi tan összeegyeztethető-e a kinyilatkoztatással. Ha pedig ennek a természetjognak tartalmáról további kijelentéseket tesz, az ilyen kijelentések inkább a pásztori, mint a tanítóhivatalhoz tartozzanak. Ezek a kijelentések tehát nem formálhatnak igényt a tévedhetetlenségre. Kivéve azt az esetet, amikor a vonatkozó természetjogi tételek tartalmát az isteni kinyilatkoztatás is magában foglalja. Ennek ellenére az egyház jogosult, sőt bizonyos körülmények közt kénytelen is kijelentéseket tenni a természetes erkölcsi törvény bizonyos követeléseiről. De ilyenkor nem tanítóhivatalából, hanem pásztori hivatalából kifolyólag lép föl. Ezek a tételek azonban csak „salvo meliore iudicio” (amíg nincs jobb ítélet) érvényesek.

Beszélhetünk-e örök, változatlan erkölcsről?

Az erkölcsiség a szabadakarati cselekvésnek az Istentől megállapított célirányos rendre való ráirányulásban, a célirányos rendhez való alkalmazkodásban áll. Ha az ember alkalmazkodik a célirányos isteni rendhez, ha az alapvető létadottságoknak megfelelően cselekszik, akkor tette erkölcsileg jó, ha nem, erkölcsileg rossz lesz. A dolgoknak Isten által meghatározott célirányos rendje az erkölcsiség normája, zsinórmértéke. Ez a rend, mivel Isten örök bölcsességével gondolta el és örök, változatlan akaratával szabta meg, mindig ugyanaz marad. A létnek ezt az alapvető, változatlan adottságát és rendeltetését örök erkölcsi törvénynek nevezzük.

Azt, hogy ez az örök erkölcsi törvény az embertől milyen alapvető magatartást kíván meg, Isten a történelem folyamán többször tételes parancsok formájában kinyilatkoztatta. Gondoljunk például a főparancs törvényére! „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez a legfőbb; az első parancs. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.” (Mt 22,37—39).

Ezek a kinyilatkoztatott isteni törvények változatlanok. Természetesen Isten minden léthelyzetre vonatkozóan nem nyilvánította ki tételes törvények formájában akaratát. A kinyilatkoztatás erkölcsstana nem rendszerbe foglalt erkölcsstana,

nem kódexe az élet minden helyzetére vonatkozó aprólékos előírásoknak. Létezik sok olyan, mai embert is izgató kérdés, melyre nem kap választ a szentírásban. Ezekre a választ a természetnek lényegében sosem változó rendjéből olvashatja ki az ember.

A Teremtőnek és teremtménynek kapcsolata mindig ugyanaz marad. Az ember ezért mindig köteles Istenének engedelmeskedni, Őt imádni. A káromkodás minden körülmények közt bűn lesz. Az ember mindig szellemi képességekkel megáldott, emberi közösségekben élő lény marad. Ebből a változatlan léthelyzetből fakadó erkölcsi előírások nem módosulnak az idők folyamán. A tizparancsolatban lefektetett törvények, melyek az emberi lét állandó adottságaiból erednek, lényegüket tekintve minden korok minden emberét kötelezik. Létezik tehát abszolút erkölcs, vannak megmásíthatatlan erkölcsi törvények. Az egyház ezeken a kinyilatkoztatásból merített vagy a dolgok maradandó természetéből leszűrt törvényeken sosem változtatott és nem is fog.

Isten akarata szerint azonban nemcsak állandó létadottságok vannak. A változás törvényét Isten szabta meg. A dolgok fejlődése Isten örök akarata szerint történik. Ezért a léthelyzetek módosulásával változniok kell azoknak a törvényeknek, amelyek az átalakult dolgokból fakadnak, azokhoz igazodnak. Az egyház ennek következtében számtalanszor fogalmazta át azokat a törvényeket, amelyeknek forrása a bizonyos mértékben változó természet. Hasonlóan sok, saját törvényhozó hatalmával megszabott tételes törvényét is megszüntette, vagy újakat hozott helyette.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy az erkölcsi törvényeknek két nagy fajtája létezik: vannak változatlan, örök törvények, és léteznek a dolgok alakuló természetéhez igazodó erkölcsi szabályok. Ha az erkölcsi törvényeknek ezt a folytonosan módosuló oldalát vesszük szemügyre, észre kell vennünk azt is, hogy a történelem folyamán a változó törvények mindig tökéletesebbé lesznek, egyre magasabb rendű követeléseket tárnak az emberi akarat elé, egyre nagyobb cselekvésmódra szólítják föl a fejlődő embert.

Fejlődő erkölcsi törvények

A lét egyik alaptörvénye a fejlődés. Ez áll Isten népére, az egyházra is. Krisztustól meghatározott alapstruktúrája ugyanaz marad a világ végezetéig. De ez az alapadottság, melyet mustármaghoz hasonlított az isteni Údvözítő (Mt 13,31–32), az idők során hatalmas fává lett, állandóan terebélyesedve az egész világot átölelő intézménnyé fejlődött. A csiraszerűen mindent magába foglaló lényeknek a kifejtődése a mindennapi élethez, a történelmi eseményekhez alkalmazkodva történt és történik a jövőben is. Ezek segítik elő állandó növekedését, tökéletességét.

Az általános fejlődéstörvény szerint alakul az emberiség történelme is. És ahogyan tökéletesedik az ember, ahogyan fejlődik társadalma, tudománya, hasonlóan fejlődnek azok az erkölcsi előírások is, melyeket a hittől megvilágított értelem nem talál meg a kinyilatkoztatásban, hanem a dolgoknak változó rendjéből olvas ki. Ezért egyszerűen állandóan tökéletesednek az egyháznak a természetjogra való hivatkozással megfogalmazott erkölcsi törvényei; másrészt azok a tételes erkölcsi előírások, melyeket az egyház saját törvényhozó hatalmával alkot meg. Az Istenre vonatkozó erkölcsi törvények például egyre inkább a fejlődő, a mind nagyobb, érettebbé váló emberhez igazodnak, és az ember öntudatos meggyőződéséből és szeretetéből fakadó tetteket írják elő. Így a bűnt, a bűnbánat kérdésében a magunkon való fizikai erőszakot helyett az Isten előtt való tudatos megalázkodást, a bűnbánat szellemének gyakorlását követeli meg az egyház. Az emberrel kapcsolatos erkölcsi törvények mind a szellemileg érlelődő, a krisztusi nagykorúság felé igyekvő ember fejlődését, és az emberiség Krisztusban történő eggyéválását mozdítják elő.

Míg a középkorban bizonyos esetekben még a támadó háborút is megengedhetőknek vélték a moralisták, manapság egyre több erkölcsstudós és főpap hirdeti, hogy a tömegpusztító fegyverek modern korszakában az erkölcsstan alapján semmiféle hadviselés nem igazolható. „A háború sértés az emberiség történelme, a haladás, a szabadság, az emberi nem érettsége ellen” — jelentette ki VI. Pál pápa. (Vitányi György: A II. vatikáni zsinat. 150. o.) Reméljük, hogy a társadalmi és technikai haladás mielőbb megvalósítja a népek egységét. Ennek az egységessé vált világnak erkölcsstanából már hiányozni fog a háborúról szóló rész, és a háborúval csak mint régmúlt jelenséggel, sajnálatos történelmi ténnyel foglalkoznak majd a jövő nemzedékek.

Az egyház elvileg mindig hangsúlyozta az ember személyes méltóságát és jogát a teljes szabadságra, de az általános közfelfogáshoz alkalmazkodva a keresztény erkölcsstan még a középkorban is megengedte a rabszolgatartást. Az egyház hivatalosan csak a múlt század első felében ítélte el a rabszolgaság intézményét. A gyors gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés ezen a téren is gyökeres változást eredményezett. Az egyház ma már nemcsak a rabszolgaságot, de a gazdasági, társadalmi és egyéb kizsákmányolásnak, szolgaságnak és faji megkülönböztetésnek minden válfaját erkölcsileg megengedhetetlennek mondja, és kárhoztatja.

A II. vatikáni zsinat különböző nyilatkozatai és határozatai ennek a magasabb rendű erkölcsiségnek megnyilvánulásai és erkölcsstani forrásai. „Alaptalan tehát minden olyan elmélet vagy gyakorlat, amely az emberi méltóság és a belőle fakadó jogok tekintetében különböztet meg ember meg ember, nemzet meg nemzet között. Ennélfogva Krisztus szándékaitól idegennek tekint és kárhoztat az egyház mindenfajta ember-megkülönböztetést faj, szín, társadalmi helyzet vagy vallás miatt.” (Nyilatkozat az egyház viszonyáról a nem keresztény vallásokhoz. 5.)

Az ún. eretnekeket szigorúan elítélte a középkori morális. A más hitbéli véleményt vallókkal szemben tanúsított magatartás kérdésében azóta lényegesen finomodott az egyház morálteológiája. „A jelen vatikáni zsinat kijelenti, hogy az emberi személynek joga van a vallásszabadsághoz. Ez a szabadság abban áll, hogy minden embert mentesíteni kell akár egyesek, akár társas csoportok s bármilyen emberi hatalom részéről jövő kényszertől úgy, hogy a vallás tekintetében senki se kényszerüljön lelkiismerete ellen cselekedni, se ne akadályozzák abban, hogy jogos határok között, lelkiismerete szerint cselekedjék magánéletében vagy a nyilvánosság előtt, egyénileg vagy másokkal társulva. Kijelenti továbbá, hogy a vallásszabadsághoz való jog valójában magának az emberi személynek a méltóságában van megalapozva, mint az Isten kinyilatkoztatott szavából és magából az ésből megismerhető.” (A vallásszabadságról szóló nyilatkozat. I. fejezet, 2.)

A keresztény egyházak egységére való törekvés alapvetően változtatta meg azokat a merev szabályokat, melyeket régebben a jog és erkölcsstan a vallásos gyakorlaton való részvétel (*communicatio in sacris*) kérdésében felállított. „Szabad és kívánatos, hogy együtt imádkozzanak a katolikusok különvált testvéreikkel bizonyos alkalmakkor. Világos, hogy az ilyen közös imádkozás igen hatékony eszköz az egység kegyelmének elnyerésére.” (Határozat a keresztény egységre-törekvésről. 8.) A keleti egyházakkal kapcsolatban ugyanez a zsinati dokumentum a 15-ik pontban így ír: „Nemcsak lehetséges, hanem ajánlatos is alkalomadtán és egyházhatósági jóváhagyással közösen végeznünk bizonyos szent cselekményeket, mert valódi szentségeik vannak, az apostoli jogfolytonosság következtében van papságuk és Oltáriszentségük.”

A tulajdonjog körébe tartozó szabályok is mindinkább a személy tökéletesedését és a társadalom haladását szolgálják. Azelőtt az egyház, szintén a régebbi korok gazdasági és jogi felfogásához, osztályszempontjaihoz alkalmazkodva erőteljesebben védte a vagyonnal rendelkezők érdekeit, mint a nincstelenekéét és a társadalomét. Újabbán egyre jobban hangsúlyozza a morális, hogy az anyagi javak kérdésében a legfőbb rendező elv a társadalmi igazságosság törvénye. Az *ex caritate* elvet, a szeretetből történő alamizsnálkodás parancsát az *ex iustitia* elve váltotta föl. Az igazságosság azt követeli, hogy a magántulajdont olyan mértékben

korlátozza a közösség, hogy az emberiség minden tagjának annyi jövedelme legyen, amennyiből személyiségét minden akadály nélkül a legteljesebb mértékben ki tudja bontakoztatni.

„A közgazdasági életben is tiszteletben kell tartani és elő kell mozdítani az ember személyi méltóságát, az ember csorbítatlan hivatását és az egész társadalom javát.” (Lelkipásztori rendelkezés az egyházzól a mai világban. 63.) Ugyanez a constitutio a 69. pontban így ír: „Isten minden ember és minden nép használatára szánta a földet mindazzal egyetemben, ami hozzá tartozik. A teremtett javaknak méltányos arányban kell tehát eljutniok mindenkihez, az igazságosság vezetésével, a szeretet kíséretében.” Ezeket és más hasonló zsinati megnyilatkozásokat és határozatokat az erkölcstudósok beledolgozzák a keresztény erkölcsi törvények rendszerébe, mely így állandóan tökéletesebbé válik.

A személyiségének teljesen birtokába jutott, a világot tudatos felelősséggel formáló embert akarja a mai erkölcsstan többi törvénye is kifejleszteni. A fokozódó demokratizálódás, a civilizáció és kultúra közkinccsé válása, az önálló gondolkodásra való nevelés gyökeresen átalakította például az engedelmességről és a tekintélyről vallott régebbi, patriarchális elveket. A szinte gondolkodás nélküli, ún. vak engedelmesség helyett a felelős, az aktív engedelmséget, az eszes meghódolást kívánja a mai erkölcsstan. Ezért mind több hittudós véli megengedhetőnek, hogy azok a szellemi nagykorúságra eljutott hívők, akik elégséges szaktudással rendelkeznek azokban a kérdésekben, melyekben az egyház bizonyos erkölcsi intézkedéseivel szemben más álláspontra jutottak, követhetik saját lelkiismeretbeli meggyőződésüket. Sőt, ha kellően nyomós ellenérvek vannak, lelkiismeretük azt is megengedheti, sőt megkövetelheti, hogy ne csak kövessék felfogásukat, hanem annak a nyilvánosság előtt hangot is adjanak.

Az alattvalóknak tehát joguk és kötelességük, hogy észrevegyék a tökéletesebbet, meglássák a helytelent, és észrevételeiket feletteseik elé tárják. Mert az egyesekért és a közösségért nem csupán az elöljárók a felelősek, hanem a közösség minden tagja. Hogy mire van szüksége a társadalomnak, hogy mi szolgálja az egyesek és a közösség javát, sőt részben, hogy adott helyzetben erkölcsileg mi a megengedett vagy tilos a közösség számára, azt egyre inkább az illető közösségnek kell eldöntenie. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy eljön az idő, amikor az emberi akarat határozza meg, hogy mi a jó és rossz, az ember lesz az erkölcs végső normája. Csak a jövő távlatait szeretném feltárni.

A jövő feladatai és reményei

Az erkölcsi törvényeknek, mint láttuk, van egy változatlan oldala. Ehhez tartoznak a tételes isteni törvények és a maradandó természetes erkölcsi törvények. Ugyanakkor létezik egy állandóan fejlődő oldal is. A természet tökéletesedése a természetes erkölcsiség egyes törvényeinek fejlődését vonja maga után. Az egyház fejlődésével pedig tökéletesednek azok a tételes egyházi törvények, melyeket az egyház nem a természetből olvas ki, hanem saját törvényhozó hatalmával alkot meg. Az alap változásával, hogy mai nyelven fejezzük ki magunkat, a természet és az egyház tökéletesedésével változik, tökéletesedik az alaptól függő erkölcsi felépítmény is. A természetes erkölcsiség alapja és ezzel felépítménye is a jövőben azonban más okból is módosul majd. A természetes erkölcsnek változó alapja mindinkább az embernek szabadon döntő akarata lesz.

Isten a kozmoszt az embernek adta át, hogy hajtsa uralma alá, mindinkább humanizálja (*Gen 2,28*). A természetnek azt a részét, ami nem állandó, hanem alakítható, az ember fokozatosan annyira átgyúrja, hogy ebből az átalakított természetből egyre kevésbé tudja kiolvasni a természetes erkölcsiség normáit. Találón állapítja meg ezzel kapcsolatban *Hans Rotter* innsbrucki egyetemi tanár a *Stimmen der Zeiten*ben megjelent Törekvések a mai moráleteológiában című tanulmányában: Azért találja meg az ember egyre kevésbé a természetes erkölcsiség szabályait a természetben, mert éppen a természetet és a kultúrát kell erkölcsileg felelős tet-

tekkel alakítania. A világmeghódítás során a változásnak alávett természetes erkölcs meghatározása tekintetében egyre nagyobb szerepe lesz a felelősségtudattól áthatott emberi döntésnek. A biológia egyes folyamataiba, így például bizonyos mértékben az átöröklésbe, a fizikai, kémiai történésekbe mind erőteljesebben beavatkozni képes embernek a tételes isteni törvényeken, illetve a természet örök rendjén kívül a saját maga alkotta helyzeteknek és szabadságának belső ellentéteiből kell megismernie Isten akaratát.

Azt természetesen nem lehet előre megmondani, hogy a jövő századok embere, aki a természetnek már nagymértékben ura lesz, a kozmosz erőit magasabb rendű felelősségtudattól vezérelve használja-e föl az emberiség javára, avagy visszaél-e majd vele? De a jövőt illetően nincs okunk alapvető pesszimizmusra. Az emberiség történelme azt bizonyítja, hogy az ember és környezete, a humánium ellen elkövetett sok-sok szörnyűség ellenére is, fejlődik. A történelem iránya, ha hanyatló szakaszokkal teletűzdelt is, állandóan az emberibb ember kialakítása felé halad.

Ha jövőnket illetően nem csalatkozunk, akkor a természetjog és a természetes erkölcsiség fejlődése folytatódik. Ez a fejlődés lassan feleslegessé teszi a paragrafusmorált és a hagyományos természetjog sok-sok aprólékos előírását. A fejlődés az erkölcsi törvények kettős oldalának konvergenciáját, közeledését, majd összeolvadását eredményezi. Az erkölcs tan isteni, kinyilatkoztatott, a természet változatlan rendjében gyökerező része a szeretet főparancsára épül. Az erkölcsi törvények változó oldala egy ideig egyes szabályaiban tökéletesedik, majd a tökéletesedő paragrafusokat mindinkább a felelősségteljes szeretet törvénye váltja föl. A tilalmak érdeje helyett mindjobban a személyes szabadság, a nagykorúvá vált ember másokért élő felelősségtudata, a szeretet főparancsa lép előtérbe. A keresztény étosz fokozatosan a szeretet szellemében szabadon tevékenykedő felelősségtudat étosza lesz.

HELLER ÁGNES

CHE GUEVARA ÉS CAMILO TORREZ TALÁLKOZÁSA

MARXISTA ETIKA, KERESZTÉNY ETIKA ÉS TÁRSADALMI FORRADALOM

A világnak zseniális szentekre van szüksége,
mint egy pestissel sújtott városnak orvosokra.
S ahol szükség van, ott van a kötelesség.

(Simone Weil)

Marxista etika és keresztény etika viszonyát lehet tisztán elméleti szempontból elemezni. Ebben az esetben azokból a végső ontológiai elvekből kell kiindulni, melyekre e két etika épül, abból a kétségtelen tényből, hogy a marxista etika az immanencia, a keresztény etika viszont a transzcendencia gondolatához kapcsolódik. A tisztán elméleti elemzésnek azonban nem csak ebből kellene kiindulnia, hanem egyúttal meg is kellene állnia e — valóban kardinális — ellentét leszögezésénél. Mert ebből csak kétféle út vezet tovább. Az egyik: az etikai elvek és magatartások dedukálása az ellentétes ontológiai alapelvekből. Effajta dedukció esetében eljutnánk egy „marxista etika”, illetve egy „keresztény etika” ideáltípusához. De vajon csakugyan dedukálható-e efféle ideáltípus az említett ontológiai alapelvekből? Meggyőződésem, hogy nem. Effajta dedukció esetében ugyanis öntudatlanul az ontológiai alapelvekhez képest *heterogén* és azokból levezethetetlen értékekkel kezdünk operálni; az az „ideáltípus” tehát, melyhez eljutunk, legfeljebb